

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Reform Süreci

Şerife PETEK *

Özet

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin reform süreci Mahkeme'nin iş yükünün artması ve bu iş yükü sebebiyle etkililiğinin zarar görmesi endişesi ile başlatılmıştır. Mahkeme'nin geleceğine dair tartışma ve çalışmaların yapıldığı, koruma mekanizmasının etkililiğinin korunması ve sürdürülmesi amacının ürünü olan reform süreci, bir dizi Sözleşme'ye ek protokolün kabulü ve Üst Düzey Konferans düzenlenmesinden oluşan bir süreçtir ve halen devam eden dinamik bir yapıdadır. Çalışmamızda, reform süreci hakkında bilgi verildikten sonra, 11, 14, 15 ve 16 no'lu protokoller ve getirileri incelenecektir. Reform sürecinin diğer unsuru olan Üst Düzey Konferanslar ve bu konferanslar sonunda yayınlanan deklarasyonlara değinilerek, Konferansların çıktılarının neler olduğu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: AİHM Reform Süreci, İş Yükü, Protokoller, Interlaken Süreci.

---

* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Doktora Öğrencisi, ORCID ID: 0009-0003-5997-3042. Bu makale, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası ve Etkililiği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

The Reform Process of the European Court of Human Rights

Abstract

The reform process of the European Court of Human Rights was initiated with the concern that the Court's workload would increase and its effectiveness would be damaged due to this workload. The reform process, which is the product of the aim of preserving and maintaining the effectiveness of the protection mechanism, in which discussions and studies on the future of the Court are carried out, is a process consisting of the adoption of a series of additional protocols to the Convention and the organization of the High Level Conference, and is still in an ongoing dynamic structure. In our study, after giving information about the reform process, protocols numbered 11, 14, 15, and 16 and their outcomes will be examined. The High Level Conferences, which are the other elements of the reform process, and the declarations published at the end of these conferences will be touched upon, and the outputs of the Conferences will be discussed.

Keywords: Reform Process of the ECHR, Backlog, Protocols, Inter-laken Process.

Extended Summary

The European Court of Human Rights, which has the most important and effective role in the protection of Human Rights in the international arena, is in constant change and development in order to maintain and sustain its effectiveness. In this so-called reform process, additional protocols to the Convention were adopted and some conferences were organized. From the moment the Court was established, the State Parties to the

Council of Europe have expanded the scope of the Convention by signing and adopting additional protocols to the Convention in order to improve and strengthen the European Convention on Human Rights monitoring and protection mechanism. Thus, the treaty system has remained dynamic. For example, Protocol 11 abolished the Commission on Human Rights and established only one full-time Court. With this arrangement, the filtering function of the Commission was eliminated and the cases of individual applicants began to come directly before the Court.

The reform process is ongoing as the amendments introduced by the Protocols are not sufficient to reduce the Court's growing workload and the dynamic nature of the Court and the Convention system is open to constant development and change.

Since 2010, four high-level conferences on the future of the Court have been organized with the aim of guaranteeing the long-term effectiveness of the Convention system. As a result of these conferences, Protocols 15 and 16 to the Convention were adopted.

While the reform process has generally involved positive efforts to preserve and enhance the vitality and effectiveness of the Court and the Convention system, it has also been criticized in some aspects. So far, all the efforts made within the reform process have been based on and aimed at reducing the Court's workload, rather than increasing its effectiveness. It can be argued that the reform process has been somewhat lacking in addressing "the changing nature of human rights and some serious and systematic human rights violations". Another point of criticism is that the whole reform process was carried out by the Committee of Ministers, the political body of the Council of Europe. Rather than a reform process in which all the subjects of the Protection Mechanism are involved, a process in which the Committee of Ministers plays a major role has been, so to speak, incomplete.

Since the European Court of Human Rights became a single full-time court, especially with the 11th Protocol, it has received a large number of individual applications, which has increased the Court's workload. The concern that this would prevent the Court from functioning effectively led the Court to initiate the reform process. Since reducing the workload is

inversely proportional to increasing the Court's efficiency, the aim was to increase efficiency by reducing the workload. In this context, many new regulations and developments were introduced by Protocols Numbers. 14, 15, and 16 aimed to reduce the Court's workload. For example, with Protocol No. 15, the period for filing an individual application to the Court was reduced from 6 to 4 months, and with Protocol No. 16, the higher courts of the State Parties were given the opportunity to receive advisory opinions from the ECtHR. In the High Level Conferences on the Future of the Court, which are also part of the reform process, the main topic has always been what can be done to reduce the Court's workload and increase its effectiveness.

Reducing the Court's workload is not the only thing that can be done to increase the effectiveness of the ECtHR, but the underlying reasons for a reduction in the workload are the most important. For example, if the Court's jurisprudence and human rights principles are adopted and implemented in domestic law, i.e. at the national level, violations will be resolved and redressed at the national level, as required by the principle of subsidiarity, and thus there will be no need to apply to the ECtHR. In such a case, as a result of the preventive effect, violations may even be prevented from occurring in the first place. In any case, the ECtHR and the State Parties have a shared responsibility for the protection of human rights, and the State Parties are the main authorities and duty bearers in this regard.

At these conferences on the future of the Court, there has been criticism from some quarters that the individual, as a subject of the international order, has been somewhat overlooked while the Court has been working to reduce and relieve itself of the workload it is burdened with. As a result of the focus on workload, it has been claimed that the necessity of protecting and prioritizing human rights has not been sufficiently emphasized. In our opinion, the Court aims to reduce its workload so that in the future it will be a Court that only renders decisions in principle, which would be appropriate and even ideal under normal circumstances. However, for this to happen, the ideal of human rights must be present in all State Parties and they must be willing and eager to do so. In fact, when the State Parties act in the name of the development and protection of human rights, the ECtHR will not even be needed but will become a Court whose opinion is

consulted on some controversial issues and which sets jurisprudence on some fundamental problems. However, as is evident from the many applications currently before the ECtHR, State Parties are not yet fully capable of protecting human rights.

Giriş

İnsan Hakları'nın uluslararası alanda korunmasında en önemli ve etkili role sahip olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi etkililiğini korumak ve sürdürmek için sürekli değişim ve gelişim içerisindedir. Reform süreci olarak adlandırılan bu süreçte Sözleşmeye ek protokoller kabul edilmiş ve bazı konferanslar düzenlenmiştir. Mahkeme kurulduğu andan itibaren, Avrupa Konseyi'nin tarafı devletler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin denetim ve koruma mekanizmasını geliştirmek ve güçlendirmek için, sözleşmeye ek bazı protokolleri de imzalayıp kabul ederek sözleşmenin kapsamını genişletmişlerdir. Böylece sözleşme sistemi dinamik kalmaya devam etmiştir. Örneğin 11. Protokolle, İnsan Hakları Komisyonu kaldırılmış ve sadece tam zamanlı çalışan tek bir Mahkeme kabul edilmiştir. Bu düzenlemeyle, Komisyon'un filtreleme işlevi ortadan kaldırılmış ve bireysel başvuruda bulunanların davaları doğrudan Mahkeme önüne gelmeye başlamıştır.

Başvuru sayısındaki önemli artış ve Mahkeme'nin birikmiş iş yükünü azaltmayı temel alan ikinci büyük reform, 2010 yılında 14 No.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu Protokol, Mahkeme yapısının bugünkü halini almasındaki en önemli protokollerden olmuştur.

Protokollerle getirilen değişikliklerin, Mahkeme'nin giderek artan iş yükünü azaltmada yeterli olmaması, Mahkeme ve Sözleşme sisteminin dinamik yapısının, sürekli gelişmeye ve değişmeye açık olması sebebiyle reform süreci devam etmektedir.

2010 yılından bu yana, Sözleşme sisteminin uzun vadede etkinliğinin garanti altına alınması amacıyla Mahkeme'nin geleceğine ilişkin dört üst düzey konferans düzenlenmiştir. Bu konferansların da etkisiyle, Sözleşme'ye ek 15 ve 16 No.lu Protokoller kabul edilmiştir.

Reform süreci genel itibarıyla Mahkeme ve Sözleşme sisteminin canlılığını ve etkililiğini korumak ve arttırmak adına olumlu çabaları içeriyorsa da bazı yönleriyle eleştirilmektedir. Şu ana kadar reform süreci kapsamında

yapılan tüm çalışmalar etkililiğin arttırılması amacını içermesinin yanında daha çok Mahkeme'nin iş yükünün azaltılmasını baz almış ve amaçlamıştır. Bu ekseninde dönen çalışmalar sebebiyle reform sürecinde “insan haklarının değişen doğasının ve bazı ciddi-sistematik insan hakları ihlallerinin” ele alınması gibi konularda biraz eksik kalındığı söylenebilir.¹

Diğer bir eleştiri konusu da tüm reform sürecinin Avrupa Konseyi'nin siyasi organı olan Bakanlar Komitesi eliyle yürütülmesi hususudur. Koruma Mekanizmasının bütün sùjelerinin de dahil edildiği bir reform sürecinden daha çok Bakanlar Komitesinin büyük rol oynadığı ve yürüttüğü bir süreç tabir yerindeyse eksik bir süreç olmuştur. Çalışmamızda, tüm kazanımları ve eksik yanlarıyla reform sürecinin bir nevi araçları sayılabilecek olan bazı protokoller ve üst düzey konferansları tek tek inceleyeceğiz.

I. Reform Süreci

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yapısına ve işlevine ilişkin değişikliklerin yapıldığı düzenlemeler ve çalışmaların toplamına işaret eden teknik bir terim haline gelmiştir. Reform ihtiyacı, temel olarak mahkemenin iş yükü sebebiyle gündeme gelmiştir. Dava sayısı ve iş yükünü azaltma konusundaki çalışmalar devam ettiğinden yani bir kereye mahsus yapılan düzenlemeler ya da çalışmalarla nihayete ermediğinden söz konusu reformların süreç kavramıyla belirtilmesi oldukça isabetlidir. Reform süreci her ne kadar 14.no'lu protokolün hazırlık aşamasıyla başlatılmış kabul edilse de 11.no'lu protokolü de bu sürece dahil etmek gerekir. Nitekim 11.no'lu protokol temel yapısal değişikliği getiren asıl belgedir. Çalışmamızda öncelikle mahkemenin gittikçe artan iş yükü sorununa değinip daha sonra bu konuda yapılan çalışmaları protokoller ve üst düzey toplantılar olarak ayrıca ele alacak şekilde inceleyeceğiz.

---

1 Serkan Cengiz, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası*, 1.Bası (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023), s.111; Kerem Altıparmak, “The European System for the Protection of Human Rights in Crisis: The End of the Road?”, *Journal of European Criminal Law* 3, Sayı 4 (Eylül 2009), s.7.

A. Mahkemeye Yapılan Başvuru Yoğunluğu ve Mahkeme'nin İş Yükü

Reform ihtiyacı mahkemeye gelen başvuru sayısının ve Mahkeme'nin iş yükünün dikkate değer derecede artışı sebebiyle gündeme gelmiştir. Öncelikle terimsel olarak birikmiş iş yükü (backlog) ve derdest davalar (pending cases) ayırımına değinmek gerekir. Birikmiş/yığılmış iş (backlog) kavramı 2012 yılına gelene kadar, mahkemeye yapılan tüm başvuruları, sonuca bağlanmamış hatta henüz hiç incelenmeye başlanmamış olan başvuruları dahi kapsamaktaydı. 2012 yılındaki Brighton deklarasyonunun² 20/h maddesi yığılmış iş yükü kavramıyla neyin kastedildiğine ilişkin kriterleri belirlemiştir. Deklarasyondan önceki durumda derdest davalar (pending cases) da yığılan iş yükü arasındaydı. Brighton Deklarasyonu ile getirilen kriterler aracılığıyla yığılmış iş yükünden anlaşılması gereken şudur; başvuru yapıldıktan itibaren geçen 1 yıl boyunca hakkında incelemeye başlanmayan başvurular ve hükümete bildirilmesinin üzerinden 2 yıl geçmesine rağmen karara bağlanmayan başvurular yığılmış iş yükü olarak değerlendirilir.³

İş yükü çokluğunun genel sebeplerinden biri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin uygulandığı alanın genişliği olarak değerlendirilebilir.⁴ Avrupa Konseyine taraf ülke sayısı güncel haliyle 46'dır.⁵ Dolayısıyla Sözleşmenin etki alanı kayda değer bir genişliği haizdir. Diğer bir sebep ise; Mahkeme'ye bireysel başvuru yoluyla başvurmanın daha yaygın hale gelmiş olmasıdır. Taraf devlet vatandaşları eskiye oranla bireysel başvuru yolunu

2 High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights: Brighton Declaration, Eylül 2012, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2012_brighton_finaldeclaration_eng.

3 Cengizhan Arslan, "AİHM Çalışma Sisteminde Yapılan Bir Reform: Derhal ve Basitleştirilmiş İletişim Prosedürü", *İnsan Hakları Dergisi*, Sayı 12 (Ekim 2023), s.27-35, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/251020231052572_IMSI.pdf.

4 Rona Aybay, "AİHM'in İş Yükünün Azaltılması İçin Bir Öneri: 'Zorunlu Uzlaştırma'", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 67 (2006), s.113.

5 Rusya'nın üyelikten çıkarılmasıyla beraber güncel durumda Avrupa Konseyi üyesi 46 devletin hangileri olduğuna, belirtilen linkten ulaşılabilir: "Our Member States", The Council of Europe, erişim 28 Aralık 2023, <https://www.coe.int/en/web/about-us/our-member-states>; Ayrıca bkz: Fethullah Bayraktar, "Rusya'nın Avrupa Konseyi Üyelikinden Çıkarılması ya da 'Militan İnsan Hakları' Üzerine Bir Değerlendirme", *Adalet Dergisi*, Sayı 68 (2022), s.133-51, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2504972>.

tercih etme konusunda daha istekli görünmektedirler.⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yıllık olarak açıkladığı istatistik belgelerine göre⁷ AİHM'ye yapılan bireysel başvuru sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Örneğin, güncel duruma bakıldığında, Ocak 2023'te açıklanan rapora göre 2021 yılına oranla 2022 yılında %3'lük bir artış gözlemlenmektedir. Söz konusu raporda bu durumun özellikle Türkiye, Sırbistan, Yunanistan ve Belçika'dan gelen başvuru sayılarındaki artışla açıklanabileceği belirtilmektedir. 2022 yılına ait istatistik raporunda yüksek vaka sayısına sahip devletlerle ilgili dökümden ilk sırada Türkiye, ikinci sırada Rusya, üçüncü sırada Ukrayna ve dördüncü sıradaysa Romanya gelmektedir. 2022 yılı sonunda mahkemeye yapılan başvuru sayısı 45.500'dür.

İstatistik analiz raporunda, 2012 yılındaki başvuru sayısının bugüne göre çok daha fazla olduğu açıkça görünmektedir. 2012 yılından sonra başvuru sayılarında nispeten düşüş yaşanmıştır. Bunun sebebi ise getirilen reformların sınırlı etkisi olarak değerlendirilebilir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de değineceğimiz üzere Interlaken süreci ve bununla gelen reformlar tam da başvuru sayısında yaşanan düşüşlerle aynı dönemlere rastlamaktadır. Kanaatimizce reformlar istenen oranda olmasa da mahkemedeki başvuru yoğunluğunu azaltmada etkili olmuştur. 2012 yılından sonraki üç-dört yıl boyunca düşüş yaşanmış fakat 2016-2017 yıllarında ciddi derecede bir artış olmuştur. 2017 yılından sonraki birkaç yıl boyunca da başvuru sayılarının düştüğünü istatistikler göstermekte, fakat 2022 yılına gelindiğinde yine bir artış gözlemlenmektedir. Sonuç olarak değişken ve dalgalı bir istatistik mevcut olsa da nihayet mahkeme halihazırda yapılan reformlardan istediği şekilde iş yükünü azaltacak bir sonucu tam olarak alamamıştır. Bu sebeple, reform süreci hala devam eden dinamik bir yapıdadır.

Mahkeme, yoğun iş yükü altında sıkışmış halde olursa, bu durumun insan haklarının gelişimine olumsuz etki edeceği açıktır. Mahkeme bu bağlamda etkililiğin arttırılması amacıyla reform sürecini önemsemektedir. Kanaatimizce de yoğun iş yükü Mahkeme'nin insan haklarına pozitif etkisine gölge düşürmektedir. Fakat, burada dikkat edilmesi gereken, reform süreciyle iş yükü düşürülmeye çalışılırken, insan haklarını korumanın özünden,

⁶ Aybay, s.113.

⁷ "ECHR-Analysis of Statistics 2022", Ocak 2023, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_analysis_2022_eng.

bireylerin haklarının genişletilmesinden taviz verilmemesi olmalıdır. İş yükünün azaltılması için önerilen, getirilen yöntemler, devletler karışında zayıf durumda olan bireyin başvuru haklarına zarar vermemelidir. Reform ihtiyacının, koruma mekanizmasının etkililiğini arttırmak ve Mahkeme'nin iş yükünü azaltmak gibi sebeplerden kaynaklandığını belirttikten sonra, söz konusu reformların neler olduğuna bakmak gerekmektedir.

B. Reform Sürecindeki Araçlar

1) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek Protokoller

a. 11 No'lu Protokol

Reform süreci incelenirken ilk akla gelen 14.Protokol olsa da aslında sürecin başlangıcı olarak ilk 11 no'lu protokolü kabul etmek gerekir. Nihayet AİHM yapısındaki en marjinal reformu, Mahkeme'yi ikili yapıdan çıkarıp bugünkü temel haline getirerek 11 no'lu protokol gerçekleştirmiştir. Bu protokolden önce Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi olarak, sözleşmenin uygulanmasını denetleyen ikili bir yapı söz konusuydu. 11.Protokol 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Protokol metninin giriş kısmında metnin hazırlanış amacı şu şekilde dile getirilmiştir; “Özellikle başvuru sayısındaki artış ve Avrupa Konseyi'nin artan üyeliği göz önünde bulundurularak, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasındaki etkinliğin sürdürülmesi ve geliştirilmesi amacıyla Sözleşme tarafından oluşturulan denetim mekanizmasının yeniden yapılandırılmasına duyulan acil ihtiyacı göz önünde bulundurarak;”⁸ 1998 yılından önce Komisyon'a başvuru ve yargı yetkisini tanımak zorunlu değilken, bu protokolden sonra Avrupa Konseyine üye ve Sözleşme'ye taraf her devlet için bireysel başvuru yolunu ve Mahkeme'nin yargı yetkisini kabul etmek zorunlu hale gelmiştir.⁹

8 Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, restructuring the control machinery established thereby, 1994, <https://rm.coe.int/168007cda9>.

9 Ali Rıza Çoban, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Koruma Mekanizmasında Reform: 14. Protokol Mahkemenin İş Yükü Durdurur mu?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54, Sayı 2 (2005), s.320.

11.Protokolden öncesinde, yapılan başvurular komisyona gelir, komisyon tarafından incelenir daha sonra Mahkeme inceleme yapardı. Komisyon ve Bakanlar Komitesi'nin de tıpkı Mahkeme gibi yargısal yetkisi vardı. 11.Protokol'den sonra hem yarı zamanlı çalışan iki organdan (Komisyon ve Mahkeme) tam zamanlı görev yapan tek bir mahkeme sistemine geçilmiş, hem de Bakanlar Komitesi'nin yargısal yetkisi son bulmuştur.¹⁰ Böylece Mahkeme'nin koruma mekanizması ciddi şekilde değiştirilmiştir.

b. 14 No'lu Protokol

14.Protokol reform sürecinin kilometre taşlarındandır. Adeta şikayet ve başvuru sürecini tamamen gözden geçiren, yeniden ele alan bir reform niteliğindedir.¹¹ 2004 yılında imzaya açılmış olup, Mahkeme'nin yapısını değiştirdiği ve içinde usule ilişkin de değişiklikler barındırdığından, ancak tüm devletler imzaladıktan sonra 2010 yılı Haziran'ında yürürlüğe girmiştir. Protokol metninin giriş kısmında hazırlanış amacı olarak, uzun vadede, koruma mekanizmasının etkililiğinin artırılması ve sürdürülmesi gösterilmiştir. Buna ek olarak, AIHM ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin giderek artan iş yükünün azaltılması da protokolün hazırlanış amaçlarındandır.¹²

14.Protokol Mahkeme'nin yapısını oldukça değiştirmiş ve dikkate değer düzenlemeler getirmiştir. Yargıçların, görev süreleri ve görevden alınmalarıyla ilgili değişiklikler yapılmış; 9 yıl görev süresi ve sonrasında tekrar seçilmeme şeklinde bir düzenleme getirilmiştir.

Mahkeme'nin yapısına ilişkin önemli değişiklik tek yargıç düzeninin sisteme entegre edilmesi olmuştur. Tek yargıç, 14. Protokol tarafından belirlenen yeni bir aşama olup, 34. Madde uyarınca sunulan bir başvuruyu kabul edilemez ilan etme veya kayıttan düşürme görev ve yetkisine sahiptir. Böyle bir karar başka bir incelemeye gerek kalmaksızın alınabilir. Tek

10 Faruk Bilir, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı Ve 14 Nolu Protokol", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 55, Sayı 1 (2006), s.136, https://dergipark.org.tr/tr/doi/10.1501/Hukfak_0000000356.

11 Desart Avdulaj, Indrit Shtupi, ve Aldo Shkëmbi, "Protocol No. 14 Innovations for the Operation of the European Court of Human Rights", *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 10 Mart 2016, s.320, <https://doi.org/10.5901/ajis.2016.v5n1p319>.

12 Protocol No. 14 To The Convention For The Protection of Human Right and Fundamental Freedoms, Amending The Control System of The Convention, 2004, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/library_collection_p14_ets194e_eng.

yargıcın kararı nihaidir. Tek yargıç başvuruyu kabul edilemez ilan etmez ve kayıttan düşürmezse, 3 yargıçtan oluşan komiteye veya 7 yargıçtan oluşan daireye göndermekle yükümlüdür.

Protokol başvurunun uygun bulunma ve kabul edilme kriterinde de değişiklik getirmiştir. Sözleşme'nin 35.maddesindeki değişiklik ile önemli derecede zarara uğrama/önemli mağduriyet kriteri eklenmiştir. 35/3; "Mahkeme 34. maddeye uygun olarak iletilen bireysel başvuruyu aşağıdaki hallerde kabuledilemez bulur:

a. başvurunun Sözleşme veya ilgili Protokol hükümleri dışında kalması, açıkça dayanaktan yoksun olması veya bireysel başvuru hakkının suiistimali mahiyetinde olması veya;

b. Sözleşme ve Protokollerde belirtilen insan haklarına saygı ilkesi gereğince başvurunun esası hakkında incelemeye gerek bulunması ve başvuruya konu olayın iç hukuk mahkemesince yeterince incelenmemiş olması durumları hariç olmak üzere, başvuranın önemli mağduriyetinin bulunmaması." Söz konusu maddenin b bendinde bahsi geçen önemli mağduriyet (significant disadvantage)¹³ şartı, 14.protokolle kabul edilebilirlik şartları arasına girmiştir. Elbette bu düzenleme başvuruların elenebilmesinde Mahkeme'nin yetki alanını genişletmiştir. Başvuranlar açısından ise başvuru yapabilmeye alanını daraltmıştır. Önceki durumda, başvuranın mağdur kabul edilmesi için, ihlalden etkilenmesi yeterli kabul edilmekteydi, zarar görme şartı ayrıca aranmamaktaydı.¹⁴ Bir yanı sıra, kayda değer derecede mağduriyet içeren dosyalara ulaşabilme adına, Mahkeme'yi oyalayıcı nitelikte ya da önemsiz kabul edilebilecek başvurular en başta elenmiş olacaktır. Fakat diğer tarafla, insan haklarını koruma mekanizmasının özünü korumak ve bu özden taviz vermemek adına, önemli mağduriyet kavramının hakkaniyetle değerlendirilmesi şarttır. Madde bu durumun ortadan kaldırılması için, şu iki istisnayı da belirtmiştir. Başvuru 'insan haklarına saygı ilkesi

13 'Significant disadvantage' kavramıyla, metne bütün halinde bakıldığında, kişinin önemli derecede dezavantajlı durumdan muzdarip olması şartının aranması kastedilmiş olsa da, çoğu eserde ve protokolün resmi çevirisinde önemli mağduriyet olarak kullanıldığından biz de bu kavramı tercih ettik.

14 Burak Gemalmaz, "AİHM Yargısında Yeni Dönem: Protokol No. 14'le Getirilen Yeni Kabuledilebilirlik Ölçütünün Uygulanmasına Eleştirel Bakış", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 31, Sayı 1 (2011), s.211, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/410991>.

gereğince esastan incelemeyi gerektiriyorsa' ve 'başvuru konusu olay iç hukuk mahkemelerince yeterince incelenmemişse'¹⁵ önemli mağduriyet aranması şartına bakılmaz. Başvuru konusu olayın iç hukuk mahkemelerince yeterince incelenmemiş olması halinde Mahkeme'nin kabul edilebilir bulması kriteri de kişilerin hak arama özgürlüğünü genişletmesi açısından oldukça anlamında önem arz etmektedir. Özellikle, zorla kaybetme, faili meçhul cinayetler gibi ağır insan hakları ihlali pratiklerinin söz konusu olduğu, çoğu devlette yerel mahkemelerin bu konularda yeterli ve nitelikli soruşturma ve inceleme yapmadığı bilinmektedir. İşte yerel mahkemelerce yeterli inceleme yapılmamış olması kriteri bu gibi ağır ihlallerin yargılanabilmesi ve cezasızlık sorununun önüne geçilmesi açısından ve bu durumların Mahkeme'nin yetkisi dışına çıkarılmaması açısından büyük önem taşımaktadır.¹⁶

Sözleşme'nin 39.maddesine eklenen yeni düzenlemeyle dostane çözümün davanın her aşamasında ileri sürülebileceği belirtilmiş, dostane çözüm için kabul edilebilirlik kararının beklenmesi gerekliliği ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca dostane çözüm kararlarının denetimi de Bakanlar Komitesi'ne bırakılmıştır.

14. protokolle, kopya davaların oluşturduğu birikme ve iş yükünü azaltması açısından da etkili bir gelişme kaydedilmiştir. Halihazırda, AİHM'nin yerleşik içtihadıyla çözüme bağlanmış kopya davalara ilişkin olarak, üç yargıçlı komiteye tanınan, başvuruyu kabul edilebilir bulma ve esasa karar verme yetkisi de üç yargıçlı komite tarafından sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Böylece kopya davalar Mahkeme'nin iş yükü listesinden hızla silinmeye başlanmıştır.¹⁷

c. 15. No'lu Protokol

23 Haziran 2013 tarihinde imzaya açılan 15.Protokol 21 Ağustos 2021 tarihinde tüm taraf devletler tarafından imzalandıktan sonra yürürlüğe girmiştir. 15 ve 16 no'lu protokoller çalışmamızın devamında ele alacağımız Yüksek Düzey Konferanslar'da üzerinde çalışılan belgelerdir. Protokol metninin giriş kısmında söz konusu toplantılara atıfla, Mahkemenin Avrupa'da

15 Söz konusu kriter 15. No'lu protokol ile kaldırılmıştır. Çalışmamızın devamında 15.Protokol başlığı altında detaylı bilgi bulabilirsiniz.

16 Çoban, s.336.

17 Gemalmaz, s.239.

insan haklarını koruma konusundaki öncü rolünü oynamaya devam etmesinin sağlanması amacı vurgulanmıştır.¹⁸

Protokolün hazırlık aşamasında ikincilik prensibi ve takdir marjı konuları özellikle tartışılmış ve bunun bir sonucu olarak, protokole özel bir madde eklenmiştir. “Yüksek Sözleşmeciler Tarafların, ikincilik ilkesi uyarınca, bu Sözleşme ve Protokollerinde tanımlanan hak ve özgürlükleri güvence altına alma konusunda birincil sorumluluğa sahip olduklarını ve bunu yaparken, bu Sözleşme ile kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin denetim yetkisine tabi olarak bir takdir marjından yararlandıklarını teyit ederek”. Aslında söz konusu şerhi düşme amacının altında yatan sebepler genel perspektiften okunmaya çalışıldığında mahkeme ve taraf devletler arasındaki egemenlik prensibi, ikincilik ilkesi ekseninde gelişen gerilimin izleri görülebilir. Nihayet, son zamanlarda artan otoriterleşme dalgasının da bir sonucu olarak, mahkeme kararlarının uygulanması konusunda taraf devletlerin gönülsüzlükleri oldukça görünür olmaktadır. 15 ve 16. protokollerin hazırlanış aşamalarında ve Interlaken süreci olarak adlandırılan süreçte söz konusu tartışmalar gündeme gelmiştir. Asıl korumanın ulusal koruma olduğu AİHM’nin ikincil koruma mekanizması olduğu temelindeki tartışmalar önemlidir.¹⁹

15. protokolle gelen düzenlemeler arasında usul açısından en önemli değişiklik, Sözleşme’nin 35.maddesinde düzenlenen Mahkeme’ye başvuru süresinin iç hukuk yollarının tüketilmesinden itibaren 4 aya düşürülmesidir. Protokol 2021 yılında yürürlüğe girmiş fakat süreye ilişkin değişiklik, 1 Şubat 2022 tarihinden itibaren kesinleşen kararlar açısından geçerli olmaya başlamıştır. Önceki durumda 6 ay olarak öngörülen başvuru süresi 4 aya düşürülmüştür. Bu düzenlemeyle amaçlananın Mahkeme’nin iş yükündeki artışın düşürülmesi olduğu açıktır ki zaten reform sürecinin temelinde yatan nedenlerin en başında iş yükü sorunu gelmektedir. Genel itibarıyla, başvuru süresinin düşürülmesi hak ihlaline uğrayan kişiler açısından aleyhte bir durumdur. Nihayet başvuru süresinin düşürülmesi, AİHM’ye başvuru

18 Protocol No. 15 amending the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 2013, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/protocol_15_eng.

19 Söz konusu tartışmaların bir yönü için bkz: Ian Cram, “Protocol 15 and Articles 10 and 11 ECHR—the Partial Triumph of Political Incumbency Post-Brighton?”, *International and Comparative Law Quarterly* 67, Sayı 3 (Temmuz 2018), s.477-503

yapabilme imkanının zorlaştırılması anlamına gelir. Dolayısıyla, söz konusu düzenlemenin Mahkeme'nin iş yükünün azalmasında etkili olma ihtimali yüksek sayılabilir. Başvurucular açısından, yapılması gereken iç hukukta karar kesinleşir kesinleşmez hak kaybına uğramamak adına süreyi göz önünde bulundurarak hızla hareket etmek olacaktır. Mahkeme'nin protokole ilişkin açıklayıcı raporunda,²⁰ süreyle ilgili azaltmaya gitme konusunda “iletişim teknolojilerindeki gelişme” gerekçe gösterilmektedir. Doktrinde, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin de getirişyle, kişilerin dört aylık sürede de kolaylıkla başvuru yapabilecekleri ve 4 aylık sürenin de makul kabul edilebileceği görüşü mevcuttur.²¹

Sözleşme'nin 30. maddesi, tarafların artık bir Dairenin Büyük Daire lehine davadan feragat etmesine itiraz edemeyecekleri şekilde değiştirilmiştir. Bu tedbir, Mahkeme İttüzüğünü (İttüzük 72), bir Dairenin yerleşik içtihadattan ayrılmayı öngördüğü durumlarda yargı yetkisinden feragat etmesini zorunlu kılacak şekilde değiştirmeyi amaçladığını belirten Mahkeme'nin içtihadında tutarlılığa katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Tarafların vazgeçmeye itiraz etme hakkının kaldırılması bu gelişmeyi pekiştirecektir. Bu hakkın kaldırılması, Sözleşme'nin veya Protokollerin yorumlanmasını etkileyen ciddi bir soruna yol açan veya mevcut içtihadattan ayrılma ihtimali olan davalarda Mahkeme önündeki yargılamaları hızlandırmayı da amaçlamaktadır.²²

Sözleşme'nin “önemli dezavantaj” ile ilgili kabul edilebilirlik kriterini içeren 35. maddesinin 3.b paragrafı, davanın ulusal bir mahkeme tarafından usulüne uygun olarak görülmüş olması şartının kaldırılması amacıyla değiştirilmiştir. Söz konusu kriter kaldırılrsa da diğer kriter olan, insan haklarına saygının gerektirdiği durumlarda başvurunun esastan incelenmesi şartı devam etmektedir. Bu değişiklikle, *de minimis non curat praetor* (yarıç küçük şeylerle meşgul edilmemelidir) ilkesinin daha etkili olması amaçlanmıştır. Fakat kanımızca, 14. protokolü incelerken de belirttiğimiz gibi

20 Explanatory Report-Protocol No. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Explanatory Report, erişim 25 Aralık 2023, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Protocol_15_explanatory_report.

21 Abdullah Sezer, “İhas'a Ek 15 Ve 16 No.lu Protokollere İlişkin Genel Gözlemler”, *Anayasa Hukuku Dergisi* 4, Sayı 8 (2015), s.119.

22 Explanatory Report-Protocol No. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

kaldırılan kriter cezasızlık sorununun mevcut olduğu bazı devletlerde ihlallerin telafisi ve kişilerin hak arayışları açısından oldukça önemliydi. Dolayısıyla ilgili kriterin kaldırılmasının yerinde olmadığı kanaatindeyiz. Elbette mahkemenin önemsiz kabul edilebilecek davalarla meşgul edilmesi, iş yükü artışı sebebiyle etkililiğine zarar vermektedir. Fakat önemli derecede dezavantajlı durumdan mustarip olma şartı da kabul etmek gerekir ki başvurular açısından kısıtlayıcı bir tavır anlamına gelmektedir. Bu şartı ararken getirilen, başvuru konusu olayın iç hukukta yeterince ciddi ele alınmamış olma kriteri mağdurlar lehine bir durum oluşturmaktaydı ve söz konusu kısıtlamayı az da olsa pozitif bir yere taşımaktaydı. Yeni durumda 15. Protokolle kaldırılmış olması insan haklarına ilişkin temel ilkeler açısından geriye düşmek olarak kabul edilmelidir.

d. 16. No’lu Protokol

2 Ekim 2013 tarihinde imzaya açılan protokol 2018 yılında toplam 10 devletin imzalamasıyla birlikte yürürlüğe girmiştir. Türkiye protokolü 2013 yılında imzalamış olsa da henüz onaylamamıştır. 16. protokolün giriş kısmında talilik prensibine vurgu yapılmış; “Mahkeme’nin istişari görüş verme yetkisinin genişletilmesinin, Mahkeme ile ulusal makamlar arasındaki etkileşimi daha da artıracığını ve böylece ikincillik ilkesine uygun olarak Sözleşme’nin uygulanmasını güçlendireceğini göz önünde bulundurarak;” ifadeleri kullanılmıştır. Hakikaten de aslolan iç hukuk korumasıdır. İç hukukta yeterli ve etkili bir koruma sağlanması asıl amaçtır.

16. protokolün en büyük getirisi, taraf devletlerin yüksek mahkemelerine, AİHM’ye istişari mütalaa/danışma görüşü alma talebiyle başvurma yetkisi tanınmıştır.²³ Bu durumun yerel mahkemeler ve AİHM arasındaki diyalogu arttırması ve geliştirmesi beklenmektedir. Protokolün 1. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir; “Bir Yüksek Sözleşmeci Tarafın 10. madde uyarınca belirlenen en yüksek mahkemeleri ve yargı mercileri, Sözleşme’de veya protokollerinde tanımlanan hak ve özgürlüklerin yorumlanması veya uygulanmasına ilişkin ilke sorunları hakkında Mahkeme’den istişari mütalaa

23 Aslında söz konusu yetki yeni sayılmaz nitekim 2. No’lu protokol (1963) ile o zaman için Komisyon ve Divan şeklindeki ikili yapıda Divan’a, elbette şimdiki düzenlemeden ayrılan birçok yönü olmakla beraber, istişari görüş sunma yetkisini tanımıştı. Fakat, 16. Protokol ile bu yetkinin kapsamı nispeten değişmiş ve genişletilmiştir.

vermesini talep edebilir. Talepte bulunan mahkeme veya mahkeme heyeti, yalnızca önünde görülmekte olan bir dava bağlamında istişari görüş isteyebilir. Talepte bulunan mahkeme veya hakem heyeti, talebinin gerekçelerini belirtir ve görülmekte olan davanın ilgili hukuki ve fiili arka planını sunar.”²⁴ Görüş isteyen mahkeme sadece derdest bir dava ile ilgili olarak görüş isteyebilir. Soyut norm denetimine ilişkin bir husus söz konusu olmayacaktır.²⁵

Protokolün devamı maddelerinden yorumla usule ilişkin şunlar söylenebilir; istişari mütalaa talebinin kabul edilip edilmemesine karar verecek olan beş yargıçlı bir heyet Büyük Daire’den oluşturulur. Söz konusu heyetin, kabul etmeme kararı gerekçeli olmalıdır. Eğer başvuruyu kabul ederse, Büyük Daire istişari mütalaa verir. İstişari mütalaa talebinde bulunan taraf devletin Mahkeme’deki yargıcı hem kabule karar veren heyet hem de Büyük Daire’de yer alır.

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri ve talepte bulunan yerel mahkeme yahut taraf devlet yazılı olarak görüş bildirme ve duruşmalara katılma hakkına sahiptir. Yargıçların hepsi aynı kanaatte değilse, farklı mütalaa sunma hakkını haizdirler. İstişari görüş, talepte bulunan Mahkeme’ye bildirilir. Yazılı olarak da yayınlanır. Büyük Dairenin sunduğu görüş tavsiye niteliğindedir, bağlayıcı değildir. İstişari görüşün bağlayıcı olmaması bu düzenlemenin getiriliş amacıyla çelişkili görülüp eleştirilmektedir. Nihayet düzenlemenin amacı iş yükünün azalması, gelen başvuruların düşürülmesi ise, görüş bağlayıcı olmadığı takdirde başvuru sayısında azalmaya etki etmeye bilecektir. Diğer bir eleştiri konusu da protokolde taraf devlet mahkemeleri açısından bağlayıcı olmadığı vurgulanmış olsa da Mahkeme’nin kendi görüşü ile bağlı olup olmadığı hususu açık bırakılmış, düzenlenmemiştir.²⁶ Bağlayıcılık konusundaki eleştirilere Mahkeme’nin protokole ilişkin açıklayıcı raporunda açıklama getirilmiştir. Mahkeme, bu düzenleme ile amaçlanan yerel mahkemeler ve AİHM arasındaki diyalogun geliştirilmesi

24 Protocol No. 16 to the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 2013, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/protocol_16_eng.

25 Hakan Kolçak ve Ünal Gençtürk, “Danışma Görüşü Başvurusu: İHAS’a Ek 16 Nolu Protokol Üzerine Kapsamlı Bir Değerlendirme”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 30, Sayı 3 (2022), s.1642.

26 Evrim Elvin Dalkılıç, “İlk İstişari Görüşünün Ardından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ‘Yeni’ Yetkisinin Kısa İncelemesi”, *Anayasa Yargısı Dergisi* 36, Sayı 2 (2019), s.161, https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6370/05_elvin_evrim_dalkilic.pdf.

olduğunu, görüş talep eden mahkemenin önündeki davaya uygularken görüş ile davanın ilişkisi ölçüsünde kullanabileceğini belirtmiştir.²⁷ Dolayısıyla aslında istişari görüşün etkililiğinin ölçüsü, görüş talep eden yerel mahkeme hakimlerinin bu görüşe uyup uymadıkları hususudur.²⁸

Sonuç olarak 16.protokolle gelen bu düzenleme yerel mahkemeler ve AİHM arasındaki diyalogun gelişmesi sayesinde, Sözleşme'nin ulusal hukuk sistemleri üzerindeki etkisini artıracak faydalı bir araç haline gelebilir. Ayrıca, belirli alanlarda AİHM içtihadının netleştirilmesine ve hatta içtihadın geliştirilmesine yardımcı olabilir.²⁹

2) Üst Düzey Toplantılar

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Avrupa genelinde insan haklarının korunmasını sağlama konusundaki önemi yadsınamayacak kadar açık olsa da son yıllarda, bekleyen davaların birikmesi ve Mahkeme'nin etkililiğine dair endişeler, Avrupa Konseyini reform sürecine katkı amacıyla, bir dizi Üst Düzey Konferans başlatmaya itmiştir. Söz konusu konferanslar başlıklarında da taşıdıkları kavram gibi Mahkeme'nin geleceği üzerine çalışmaların, tartışmaların, çözüm arayışlarının söz konusu olduğu konferanslardır.

Bu önemli konferanslardan ilki 2010 yılında Interlaken'de gerçekleştirilmiştir. Birincil amacı, gelecekteki tartışmalar için gündemi oluşturarak ve iyileştirilmesi gereken kilit alanları belirleyerek, yeni reform sürecini başlatmaktır. Bir yıl sonra 2011 yılında İzmir konferansı düzenlenmiş ve Mahkemenin verimliliğini artırmak, daha güçlü ulusal çareleri teşvik etmek gibi konular bu konferansta gündeme gelmiştir. İzmir Konferansından sonra, 2012 yılında, koruma mekanizması sistemi için uzun vadeli çözümleri araştırmak amacıyla Brighton konferansı düzenlenmiş, Mahkemenin yapısı ve işlevindeki olası değişiklikler, bu konferansta tartışılan temel konular arasında yer almıştır.

27 Explanatory Report-Protocol No. 16 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Explanatory Report, erişim 01 Ocak 2024, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/protocol_16_explanatory_report_eng.

28 Sezer, s. 123.

29 Ada Paprocka ve Michał Ziółkowski, "Advisory Opinions under Protocol No. 16 to the European Convention on Human Rights", *European Constitutional Law Review* 11, Sayı 2 (Eylül 2015), s.292, <https://doi.org/10.1017/S1574019615000176>.

2015 yılında düzenlenen Brüksel konferansı, Sözleşme sisteminin korunmasına ve meşruiyetine ilişkin endişelerin ele alınmasını konu edinmiştir. “Brüksel Deklarasyonu” sadece sistemin değerini teyit etmekle kalmayıp, aynı zamanda ulusal uygulamanın iyileştirilmesi ve kararların etkin bir şekilde uygulanması ihtiyacını da vurgulamıştır. En son konferans olan Kopenhag, 2018’de gerçekleştirilmiş olup, ana odak noktası, sistemin etkinliğini artırmak için pratik önlemlerin neler olabileceği konusu olmuştur. Söz konusu konferansların hepsinin sonunda, konferansla aynı adı taşıyan deklarasyonlar yayınlanmıştır. Çalışmamızın devamında söz konusu üst düzey konferanslar ve yayınlanan deklarasyonlar incelenecek ve katkıları üzerinde durulacaktır.

a. Interlaken Üst Düzey Konferansı ve Interlaken Deklarasyonu

18-20 Ekim 2010 tarihleri arasında İsviçre’nin Interlaken kentinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) Geleceği Üzerine toplanmıştır. Mahkeme’nin artan iş yükü ve etkililiği konusundaki endişeler daha belirgin hale geldiğinden, bu konferans Mahkeme için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Interlaken Konferansı, gelecekteki tartışmalar için gündemi belirlemek ve iyileştirilmesi gereken önemli noktaları belirlemek amacıyla bir platform sağlamıştır.

Konferansta odaklanılan temel alanlar şöyle sıralanabilir;

Artan dava birikimi; Konferansta, başvuru sayısının giderek arttığı, işlemlerdeki gecikmeler ve Mahkeme’nin etkinliği üzerindeki potansiyel etkilere ilişkin endişeler dile getirilmiştir.

Ulusal Uygulama; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) üye devletler tarafından güçlü bir şekilde uygulanmasının önemine vurgu yapıldı. Bu sadece Mahkeme’nin iş yükünü azaltmakla kalmayacak, aynı zamanda insan haklarının ulusal düzeyde daha güçlü bir şekilde korunmasını da sağlayacaktır. İkincilik ilkesi gereği zaten asıl korumanın ulusal koruma olduğu çok açıktır.³⁰ Sözleşmeciler devletler, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının ilk savunma hattını oluştururlar ve Sözleşme ihlallerinin giderilmesi

---

30 Alastair Mowbray, “The Interlaken Declaration—The Beginning of a New Era for the European Court of Human Rights?”, *Human Rights Law Review* 10, Sayı 3 (2010), s.525.

için etkili iç hukuk yollarının mevcut olmasını sağlamak ve Mahkeme kararlarının düzgün bir şekilde uygulanmasını garanti etmek onların görevidir. Ancak, Strazburg'a ulaşan çok sayıda mükerrer davanın varlığı bile, ikincilik ilkesinin yeterince işlemediğini göstermektedir.³¹ İşte bu ilkenin etkililiğini arttırmak amacı da Konferansın temel gündemlerinden biri olmuştur.

Mahkeme'nin Etkinliği ve İşleyişi: Görüşmelerde Mahkeme'nin iç süreçlerini düzene sokmanın, dava yönetimini iyileştirmenin ve ulusal makamlarla iletişimi geliştirmenin yolları araştırılmıştır.

Interlaken Konferansı, sonucunda, AİHM'nin geleceğine ilişkin temel ilkeleri ortaya koyan dönüm noktası niteliğindeki "Interlaken Deklarasyonu" nun kabul edilmiştir. Deklarasyonda, AİHS'nin Avrupa çapında insan haklarının korunmasındaki hayati rolü, Mahkeme'nin iş yükünü azaltmak için Sözleşme'nin ulusal düzeyde daha iyi uygulanmasına duyulan ihtiyaç, Mahkeme'nin etkinliğinin ve işleyişinin iyileştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Deklarasyon, AİHM'nin karşılaştığı zorlukları ele almak üzere çeşitli somut girişimlerin de önünü açmıştır. Örneğin, haksız başvuruları filtrelemek için daha katı kabul edilebilirlik kriterlerinin getirilmesi, ulusal uygulamayı desteklemek ve ulusal hukuk yollarını iyileştirmek için pilot projelerin geliştirilmesi, Mahkeme ve ulusal makamlar arasındaki diyalog ve işbirliğinin güçlendirilmesi gibi.³²

Interlaken Konferansı, başarılarına rağmen bazı sınırlamalar ve zorlukların da altını çizmiştir. Öncelikli olarak usule ilişkin reformlara odaklanılmış ve fakat Sözleşme haklarına ilişkin esaslı konulara daha az ilgi gösterilmiştir. Konferansın sınırlanması açısından yerinde bir tutum olarak kabul edilebilir. Bir zorluk olarak, Reformların hayata geçirilmesinin zaman alacağı oldukça açıktır. Bu konuda, taraf devletlerin sürekli siyasi kararlılığını gerekmektedir. Konferans boyunca karşılaşılan diğer bir zorluk da önceliklerin belirlenmesi konusunda yaşanmıştır. Gerçekten, verimlilik ile insan haklarının korunmasına ilişkin yüksek standartların muhafaza edilmesi

31 H. Keller, A. Fischer, ve D. Kuhne, "Debating the Future of the European Court of Human Rights after the Interlaken Conference: Two Innovative Proposals", *European Journal of International Law* 21, Sayı 4 (01 Kasım 2010), s.1031.

32 High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights Interlaken Declaration, Şubat 2010, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2010_interlaken_finaldeclaration_eng.

arasında doğru dengeyi bulmak hassas ve zor bir görevdir. Mahkemenin verimliliğini arttırmak iş yükünü azaltmak için insan haklarına ilişkin yüksek standartlardan taviz verilemeyeceğine göre bu dengenin korunması oldukça zorlu bir durumdur.

Sonuç olarak; Interlaken Üst Düzey Konferansı, AİHS'nin tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zorlukları kabul ederek ve yapıcı bir reform süreci başlatarak, Avrupa çapında insan haklarını korumak için daha donanımlı, daha verimli ve etkili bir Mahkeme için zemin hazırlamıştır. Ancak reforma doğru devam eden yolculuk, AİHM'nin hayati misyonunda kalıcı etkinliğini sağlamak için tüm paydaşların sürekli bağlılığını ve işbirliğini gerektirmektedir. “Temel ilke, Sözleşme'deki hakların ulusal düzeyde güvence altına alınmasının Devletlere, bireysel başvuruların (veya istisnai olarak Devletlerarası davaların) incelenmesi yoluyla Devletlerin yükümlülüklerine gerçekten riayet etmelerinin sağlanmasının ise Mahkeme'ye ait olduğudur.”³³

b. İzmir Üst Düzey Konferansı ve Deklarasyonu

2010 yılında düzenlenen Interlaken Konferansı'nın ivmesi üzerine inşa edilen 27-28 Ekim 2011 tarihli İzmir Üst Düzey Konferansı özellikle iki önemli konuya odaklanmıştır. Bunlardan ilki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) etkinliğinin artırılması, ikincisi, üye devletlerde insan hakları ihlallerine karşı daha güçlü ulusal hukuk yollarının teşvik edilmesidir.

Mahkemenin etkililiği üzerinde durulmuş, Mahkeme'nin iç süreçleriyle ilgili düzenlemeye gitmenin ve gün geçtikçe artan başvuru birikimini azaltmanın yolları araştırılmıştır. Önemine göre bazı davaların ayrıştırılıp, önceliklendirilmesi için filtreleme prosedürlerinin iyileştirilmesi üzerinde durulmuştur.³⁴ Pilot projelerin ve alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin kullanımının artırılması gerekliliği de gündeme gelmiştir.

33 Memorandum of the President of the Court with a view to Preparing the Interlaken Conference, 03 Temmuz 2009, 4, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Speech_20090703_Costa_Interlaken_ENG.

34 High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights-İzmir Declaration, Nisan 2011, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2011_izmir_finaldeclaration_eng.

Ulusal çözüm yolları konusunda, insan haklarının korunması ve ihlallerin önlenmesi için sağlam ulusal sistemlere duyulan ihtiyaç ve bu hususun önemi vurgulanmıştır. Bu kapsamda, taraf devletlerin Sözleşme ihlalleri için etkili iç hukuk yolları sağlamaya teşvik edilmesi, ulusal yargıçlar ve hukukçuların Sözleşme hakkında farkındalığının artırılması ve Mahkeme ile ulusal makamlar arasındaki diyalog ve iş birliğinin güçlendirilmesi konuları ele alınmıştır.

Konferansın sonucu olarak kabul edilen, İzmir Deklarasyonu, Interlaken ilkelerini yeniden teyit eden ve daha somut girişimlerin ana hatlarını belirleyen bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Deklarasyonda, tek yargıç sisteminin filtreleme konusunda iyi sonuçlar verdiği memnuniyetle dile getirilmiştir. Bunun yanında Mahkeme'nin kabul ettiği pilot karar uygulamasının içtüzüğe geçirilmesinden duyulan memnuniyet de bildirilmiştir.³⁵ Pilot karar uygulamasının iş yükünün azalmasında oynayacağı rolün önemi de vurgulanmıştır.³⁶

Kabul etmek gerekir ki Konferansların başarısı yanında bazı zorlukları ve sınırlamaları da mevcuttur. İzmir deklarasyonunda da tıpkı Interlaken de olduğu gibi, olumlu etkilerinin yanında devam eden bazı zorlukların da altı çizilmiştir. Bunların başlıcalarından biri yavaş uygulama konusudur. Alınan kararlar ve amaçlanan bazı hususlar doğası gereği hemen sonuç alınamayabilen süreçlerdir. Örneğin, tavsiyelerin etkili ulusal yasal çerçevelere dönüştürülmesi, üye devletlerden sürekli siyasi irade ve kaynak tahsisi gerektirmektedir. Bu durum da her zaman istikrarla ilerleyen bir süreç sayılmaz. Ulusal hukuk yollarının tüm insan hakları ihlalleri için gerçekten yeterli ve erişilebilir çözümler sunmasını sağlamak karmaşık bir görev olmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak, İzmir üst düzey konferansı, AİHM'nin reform sürecinde önemli bir adım olmuştur. Verimliliğin artırılması ve ulusal hukuk yollarının

---

35 High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights-İzmir Declaration, s.4-5.

36 Reforming the European Court of Human Rights: Interlaken, Izmir, Brighton and Beyond- A compilation of instruments and texts relating to the ongoing reform of ECHR, (Directorate General Human Rights and Rule of Law Council of Europe, 2014), s.65, <https://rm.coe.int/reforming-the-european-convention-on-human-rights-interlaken-izmir-bri/1680695a9d>.

teşvik edilmesine odaklanarak, Avrupa’da insan haklarının korunmasına yönelik daha sürdürülebilir ve iş birliğine dayalı bir yaklaşımı teşvik etmiştir. Bununla birlikte, reform yolunda devam eden süreç, AİHM’nin insan haklarının etkili ve erişilebilir bir garantörü olarak kalmasını sağlamak için tüm paydaşların çabalarını sürdürmesini gerektirmektedir.

c. Brighton Üst Düzey Konferansı ve Deklarasyonu

Interlaken ve İzmir konferanslarının ardından, 15-16 Ekim 2012 tarihlerinde düzenlenen Brighton Üst Düzey Konferansı, AİHM’nin geleceğine daha derinlemesine bakarak, karşılaştığı zorlukları ele almak için uzun vadeli çözümleri araştırmış, odak noktasını, usule ilişkin reformlardan, değişen insan hakları ihtiyaçları bağlamında Mahkeme’nin yapısı ve işlevine ilişkin daha temel sorulara kaydırmıştır.

Brighton konferansı önceki iki konferansta olduğu gibi benzer amaç ve çalışmaların çoğunu tekrar etmiş, bu konferansta da etkililik ve mahkemenin rolü üzerinde durulmuştur. Fakat özellikle bu konferansı diğerlerinden ayıran özellik, ikincillik ilkesine ve takdir marjı doktrinine dikkate değer derecede vurgu yapmasıdır. “İkincillik, Sözleşme sisteminin üzerine inşa edildiği temel bir ilkedir ve Sözleşme’nin 1. Maddesi (Taraf Devletlere kendi yetki alanlarındaki herkes için temel hak ve özgürlükleri güvence altına alma konusunda birincil sorumluluk yükler) ile 35(1) Maddesinde (Mahkeme ancak tüm iç hukuk yolları tüketildikten sonra devreye girmelidir) açıkça belirtilmiştir.”³⁷

Taraf devletler ve Mahkeme arasında ikincillik prensibine dair gerilim denebilecek, özellikle Birleşik Krallığın önderliğini yaptığı bir tartışma söz konusudur. Nitekim bazı, taraf devletler, egemenlik prensibini ve ikincillik ilkesini gerekçe göstererek AİHM’yi tabir yerindeyse kısıtlamak istemektedir. Özellikle Birleşik Krallık’ta bu husus oldukça tartışmalıdır³⁸ ve

37 Report of Committee on Legal Affairs and Human Rights-The Future of the European Court of Human Rights and the Brighton Declaration, (Committee on Legal Affairs and Human Rights, 03 Aralık 2012), http://assembly.coe.int/Committee-Docs/2012/ajdoc42_2012.pdf.

38 Birleşik Krallık, Aralık 2021 yılında insan haklarına ilişkin bir dizi reform seçeneği hakkında görüşlerin alındığı bir istişare belgesi yayınlamıştır. Söz konusu istişare belgesi boyunca Hükümet, değişiklik planlarını gerçekleştirmek için ikiz ilkeler olan ikincillik ve takdir marjını kullanmaktadır. Belge bu ilkelere dar bir bakış açı-

Brighton konferansı bu konunun gündeme geldiği en önemli platform olmuştur. Sadece Birleşik Krallık değil, örneğin Danimarka da 2017 yılında Avrupa Konseyi başkanlığını üstlendiğinde, ülkenin öncelikleri arasında “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kararları aracılığıyla üye devletler ve halkları için kritik öneme sahip politika alanları üzerinde giderek daha fazla etkiye sahip olmasından kaynaklanan zorluklar” ışığında “ikincillik ilkesini ve onun işlevsel aracı olan takdir marjını dikkate alma ihtiyacını” vurgulamıştır.³⁹ Konferansta öne çıkan eleştiri, AİHM’nin ulusal mahkeme sistemleri tarafından görülen ve karara bağlanan davaların Strazburg’da yeniden görüldüğü bir ‘dördüncü derece’ mahkemesi haline gelmekte olduğuydu. “Dördüncü derece mahkeme sistemi uygulaması” Sözleşme’nin, hakların etkili bir şekilde hayata geçirilmesinin güvence altına alınmasında ulusal makamlara birincil rolün verilmesi kuralına zarar vermektedir ve taraf devletlere göre, bunun önüne geçmenin yolu, halihazırdakinden daha geniş bir takdir marjı yetkisinin devletlere tanınmasıdır.⁴⁰

Eski AİHM başkanı Robert Spano da söz konusu tartışmaya ilişkin taraf devletlerin yaklaşımına dair çarpıcı bir tespit yapmaktadır. Buna göre, “pek çok ulusal yargıç ve uygulayıcı, Sözleşme’yi parçası oldukları, kendilerinin de dahil oldukları bir sistemle oluşturulmuş kabul etmeyip, uluslararası bir normlar bütünü olarak görüyor. Aslında kendilerini sistemin dışında tutarak bakıyor, bu nedenle bağımsız olarak Sözleşme haklarını geliştirmeleri istendiğinde tereddüt ediyorlar. Hatta, bazı politikacılar, mahkeme sistemini, kendi iradesini Avrupa halklarına empoze eden bir sistem olarak görüp, kendilerinin uluslararası yargıçlar tarafından tehdit edildiğini düşünüyorlar.”⁴¹ Gerçekten de bu ifadeler sorunun tam da kökenine değinmektedir. Bazı taraf devletler, sözleşme sistemini kabul ettiği halde

---

siyla yaklaşmakta ve bunları çoğunlukla AİHM’yi kısıtlamaya ve aşırıya kaçmaya karşı korumaya yönelik araçlar olarak tasvir etmektedir. Söz konusu istişare belgesi için bkz; <https://www.gov.uk/government/consultations/human-rights-act-reform-a-modern-bill-of-rights/human-rights-act-reform-a-modern-bill-of-rights-consultation> (erişim tarihi 03.01.2024).

39 Antoine Buysse, “Invoking Subsidiarity to Weaken ECHR Protection in the UK”, Haziran 2022, <https://www.echrblog.com/2022/06/invoking-subsidiarity-to-weaken-echr.html>.

40 Cram, s. 478.

41 Robert Spano, “The Future of the European Court of Human Rights—Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law”, *Human Rights Law Review* 18, Sayı 3 (2018), s.485-486.

sistemi ve değerleri özümsemediklerinde ve sistemin dışındaymış gibi yaklaştıklarında, AİHM sistemi tarafından tehdit edildikleri kanaatine varıp, Sözleşme sistemine karşı direnç geliştirmeye başlamaktadırlar. Bu durum da insan haklarının korunması anlamında negatif sonuçlar doğurmaktadır.

Görüldüğü gibi taraf devletler, ikincillik prensibini ileri sürerek Mahkeme'nin müdahalesini daraltma amacı gütmektedirler. Mahkemenin bu konuya yaklaşımı, Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi'nin Brighton Deklarasyonu raporundan⁴² da çıkarımla yorumlanabilir. Raporda, ikincillik ve takdir marjına yapılan yasal atıflar, Mahkeme'nin denetim yetkisini ortadan kaldırmak için kullanılamaz ifadeleri yer almıştır. Ayrıca Mahkeme'ye göre, Strazburg'a ulaşan mükerrer davaların sayısı, ikincillik ilkesinin her zaman etkili bir şekilde işlemediğini ve ulusal düzeyde etkili koruyucu mekanizmaların var olduğu varsayımının yersiz olabileceğini göstermektedir, vurgusu da yapılmıştır. Kanımızca Mahkeme'nin de vurguladığı gibi, iç hukukta yeterli ve etkili bir koruma sağlanmış olsa birbirinin tekrarı şekilde ve özellikle hep belirli konularda ihlal başvuruları gelmeye devam etmezdi. Dolayısıyla taraf devletlerin yapısal sorunları çözmeleri ve gerekirse yasama yoluyla bu ihlallerin önüne geçecek düzenlemeler yapmaları gerekmektedir. Elbette, Mahkeme'nin yetkisi ikincildir yani birincil ve asıl olan ulusal korumadır fakat bu gerekçe gösterilerek kişilerin başvuru hakları ya da insan haklarının temel prensipleri göz ardı edilemeyecektir.

Brighton Deklarasyonunda diğer en önemli vurgulardan biri de kararların icrası hususudur. "Her Taraf Devlet, taraf olduğu her davada Mahkemenin nihai kararlarına uymayı taahhüt etmiştir. Bakanlar Komitesi, denetimi aracılığıyla, daha geniş sistemik sorunların çözümüne yönelik genel önlemlerin uygulanması da dahil olmak üzere, Mahkemenin kararlarının uygun şekilde uygulanmasını sağlar. Bakanlar Komitesi, bir Taraf Devlet tarafından alınan önlemlerin bir ihlali çözüp çözmediğini etkili ve adil bir şekilde değerlendirmelidir. Bakanlar Komitesi, Sözleşme'nin 46. maddesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir Taraf Devlet hakkında etkili önlemler alabilmelidir. Bakanlar Komitesi, ulusal düzeyde sistemik bir konuyu açığa çıkaran ihlallere özellikle dikkat etmeli ve Taraf Devletlerin pilot kararları hızlı ve etkili bir şekilde uygulamasını sağlamalıdır.

42 Report of Committee on Legal Affairs and Human Rights-The Future of the European Court of Human Rights and the Brighton Declaration, s.9-10.

Bakanlar Komitesi, giderek artan sayıda kararın infazını denetlemektedir. Mahkeme, önünde bekleyen potansiyel olarak sağlam temellere dayanan başvurular üzerinde çalışırken, Bakanlar Komitesi'nin iş hacminin daha da artması beklenebilir.⁴³ Buna ek olarak, ihlal prosedürünün de kararların icrası konusunda etkili bir yol olduğunun altı çizilmiştir.

Sonuç olarak Brighton Konferansının en önemli çıktıları, ikincilik prensibine yapılan önemli vurgu ve kararların icrasına ilişkin çalışmalar olmuştur. İnsan haklarını korumada birincil yetkinin taraf devletlerde olduğunun altı çizilmiş ve bununla ilişkili olarak devletlerin takdir marjından bahsedilmiştir. Kararların icrası konusunda taraf devletlerin sorumluluğuna değinilmiş, bu konunun denetimi konusunda Bakanlar Komitesinin yetkisi vurgulanmış, kararların icra edilmemesi halinde Bakanlar Komitesi'nin elindeki araç olan ihlal prosedürü uygulamasından bahsedilmiştir.

d. Brüksel Üst Düzey Konferansı ve Deklarasyonu

20-21 Mart 2015 tarihlerinde düzenlenen Brüksel Üst Düzey Konferansı, AİHS'nin reform sürecinin diğer bir ayağını oluşturmaktadır. Konferans ve ardından yayınlanan Deklarasyonda bundan önceki konferanslardan da etkisiyle gözlemlenen olumlu sonuçların memnuniyetle karşılandığı vurgulanmıştır. Brüksel konferansının odak noktası kararların icrası konusu olmuştur. Mahkeme kararlarının uygulanmamasından kaynaklanan mükerrer başvurulara, Mahkemenin potansiyel olarak iyi niyetli kararları değerlendirmek ve karara bağlamak için harcadığı süreye vurgu yapılmıştır. Bakanlar Komitesi denetimi altındaki kararların sayısının giderek artması ve ortaya çıkan sorunların boyutu, niteliği veya maliyeti nedeniyle Taraf Devletlerin belirli kararları uygulamadaki zorluklara değinilmiştir. Mahkemenin, sağlam temellere dayanan ve tekrarlanan davalardan oluşan yığılmayı azaltmasına ve özellikle ciddi insan hakları ihlalleriyle ilgili olanlar olmak üzere, potansiyel olarak sağlam temellere dayanan yeni davalar hakkında makul bir süre içinde karar vermesine olanak sağlamaya devam etmesi için ek önlemler alınması gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁴⁴

43 Report of Committee on Legal Affairs and Human Rights-The Future of the European Court of Human Rights and the Brighton Declaration.

44 High-Level Conference on the 'Implementation of the European Convention on Human Rights, Our Shared Responsibility'-Brussels Declaration, Mart 2015.

Konferans, Sözleşme sisteminin uzun vadeli sürdürülebilirliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla kararların infazının etkin denetiminin önemini altını çizerek, Bakanlar Komitesini şunları yapmaya teşvik etmiştir;

- geçici kararlar da dahil olmak üzere elindeki tüm araçları kademe-
li olarak kullanma ve koşullar sağlandığında ve gerekirse Sözleşme'nin 46.
maddesinde öngörülen prosedürlerin kullanılmasını değerlendirme;

- bu bağlamda, infaz edilmeme durumlarıyla başa çıkmak için, teknik
desteğine uygun siyasi gücün eklenmesi de dahil olmak üzere mevcut kay-
nakları ve araçları geliştirme;

- başta Mahkeme, Parlamenterler Meclisi ve İnsan Hakları Komiseri
olmak üzere, Avrupa Konseyi'nin diğer paydaşlarıyla, kendi yetkileri çerçve-
sinde, güçlendirilmiş işbirliğinin geliştirilmesini teşvik etmek;

- sürecin hükümetler arası niteliğini yeniden teyit ederken, başkan-
lık ve toplantıların uzunluğu ve sıklığı dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak
üzere, İnsan Hakları toplantılarının verimliliğini daha da artırma olanakla-
rını araştırmak.⁴⁵

Görüldüğü üzere Brüksel deklarasyonunda başat konu, kararların icra-
sında temel rol sahibi olan taraf devletler ve Bakanlar Komitesi'nin yetki ve so-
rumlulukları hususu olmuştur. Deklarasyon metninin sonundaki Aksiyon Pla-
nıyla da Taraf Devletlere, bu Aksiyon Planının ışığında, kararların infaz sürecini
iyileştirmeye yönelik olası yeni tedbirleri benimsemeleri ve Bakanlar Komite-
sine bu konuda bilgi vermeleri çağrısında bulunmuştur. Tüm Taraf Devletleri,
Kararların İcra Dairesiyle birlikte, bekleyen davaları incelemeye, kapatılabile-
cek olanları ve geri kalan önemli sorunları belirlemeye ve bu analize dayana-
rak, bekleyen davaların birikmiş listesini değerlendirmeye davet etmiştir.

e. Kopenhag Üst Düzey Konferansı ve Deklarasyonu

8-9 Ekim 2018 tarihlerinde düzenlenen Kopenhag Üst Düzey Konfe-
ransı, AİHM'nin reform sürecinin bir devamı niteliğindedir. Önceki konfe-
ransların üzerine inşa edilen bu konferansta, sistemin etkinliğini artırmaya
yönelik pratik tedbirlere, özellikle de birikmiş davalar gibi kritik bir mesele-
nin ele alınmasına odaklanılmıştır.

45 High-Level Conference on the 'Implementation of the European Convention on Hu-
man Rights, Our Shared Responsibility'-Brussels Declaration.

Konferansta ortak sorumluluk (shared responsibility) kavramı vurgulanmıştır. Bu kavramla, taraf devletler ve AİHM arasında insan haklarının korunması bağlamında ortak sorumluluğun mevcudiyeti açıklanmaya çalışılmaktadır. İnsan hakları ihlalleriyle başa çıkmanın en etkili yolunun ulusal düzeyde olduğunu ve ulusal düzeyde hak sahiplerinin ve karar vericilerin Sözleşme standartlarının desteklenmesinde öncülük yapmalarının teşvik edilmesinin insan hakları konusunda büyük kazanımlar sağlayacağı vurgulanmıştır.⁴⁶

Dikkate değer sonuçlara rağmen, Mahkemenin dava yükünün hâlâ ciddi endişelere yol açtığı hususu da konferansın temel meseleleri arasında yer almıştır. Bu konudaki en büyük zorluk, Dairelerde birikmiş olan çok sayıda davanın azaltılmasında yatmaktadır. Mahkemenin bu tür davalara ilişkin mevcut yıllık çıktısı göz önüne alındığında, bu birkaç yıl sürebilir.

Danimarka konferans öncesinde hazırladığı bir taslakta taraf devletlerin takdir marjını genişleten yaklaşımları ele almıştır. Fakat Konferansta bu hususa değinilmiş olsa da Kopenhag Deklarasyonunda istenilen düzeyde değerlendirilmemiştir.⁴⁷ Genel olarak, Kopenhag Konferansı da diğer konferanslarda olduğu gibi Mahkeme'nin iş yükü sorununu temel mesele olarak incelemiştir. Konferansın yeni bir şey söylemediği iddia edilmiş ve akademik çevrelerce eleştirilmiştir.⁴⁸

Sonuç

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi özellikle 11.Protokolle beraber tam zamanlı çalışan tek bir mahkeme halini aldığından beri günümüze kadar gelen süreçte çok fazla bireysel başvuru almış bu sebeple de Mahkeme'nin iş yükü fazlasıyla artmıştır. Bu durumun Mahkeme'nin etkili bir şekilde çalışmasına engel olacağı endişesi Mahkeme'yi reform sürecini başlatmaya itmiştir. İş yükünün azaltılması, Mahkeme'nin etkililiğinin artırılmasıyla

46 The High Level Conference-Copenhagen Declaration, Nisan 2018, <https://rm.coe.int/copenhagen-declaration/16807b915c>.

47 Geir Ulfstein, "Copenhagen – Much Ado about Little?", *EJIL: Talk!*, 14 Nisan 2018, <https://www.ejiltalk.org/copenhagen-much-ado-about-little/>.

48 Lize R. Glas, "From Interlaken to Copenhagen: What Has Become of the Proposals Aiming to Reform the Functioning of the European Court of Human Rights?", *Human Rights Law Review* 20, Sayı 1 (2020), s.128.

ters orantılı olduğundan, iş yükünün azaltılmasıyla etkililiğin artırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda 14, 15 ve 16. No'lu protokoller ile getirilen birçok yeni düzenleme ve gelişme, Mahkeme'nin iş yükünü azaltmak amacını gütmüştür. Örneğin 15.Protokolle, Mahkeme'ye bireysel başvuru yapma süresi 6 aydan 4 aya düşürülmüş, 16.Protokolle ise taraf devletlerin üst derece mahkemelerine, AİHM'den istisari görüş alma imkanı tanınmıştır. Yine reform sürecinin parçası olan Mahkeme'nin Geleceğine İlişkin Üst Düzey Konferanslarda da ana konu her zaman Mahkeme'nin iş yükünü azaltmak ve etkililiği arttırmak için neler yapılabileceği konusu olmuştur.

AİHM'nin etkililiğinin artırılması için yapılacak tek şey Mahkeme'nin iş yükünü azaltılması konusu olamaz, ancak iş yükünün azalmasının altında yatabilecek sebepler asıl önemli olandır. Örneğin, iç hukukta yani ulusal düzeyde Mahkeme içtihatları ve insan hakları prensipleri benimsenerek uygulanmaya başlandığında, ikincillik prensibinin de gereği olarak ihlaller ulusal düzeyde çözümlenecek ve telafi edilecek böylece AİHM'ye başvuru yapmaya gerek olmayacaktır. Hatta öyle ki böyle bir durumda önleyici etkinin de sonucu olarak ihlallerin daha en başta oluşmasının bile önüne geçilebilir. Zaten insan haklarının korunmasında AİHM ve taraf devletler ortak sorumluluğa sahiptir hatta taraf devletler bu konuda asıl yetkili ve görevli olan öznedir.

Mahkeme'nin geleceğini konu edinen söz konusu konferanslarda, Mahkeme'nin altında ezildiği iş yükünden kurtarılması ve bu yükün azaltılması için çalışmalar yapılırken, uluslararası düzenin süjesi olan bireyin biraz göz ardı edildiğine dair bazı çevrelerce eleştiriler olmuştur. İş yüküne odaklanılması sonucu, insan haklarını korumanın ve öncelemenin gerekliliği üzerinde yeterince durulmadığı iddia edilmiştir. Kanaatimize göre, Mahkeme, iş yükünün azaltılarak gelecekte sadece ilke kararlar veren bir Mahkeme halini alma amacı gütmektedir ki normal şartlarda bu durum yerinde ve hatta ideal görülebilir. Ancak bunun için, tüm taraf devletlerde insan hakları idealinin var olması ve bu konuda devletlerin insan hakları idealini gerçekleştirme konusunda istekli olmaları gerekir. Zaten taraf devletler insan haklarının gelişmesi ve korunması adına hareket ettiklerinde AİHM'ye gerek bile duyulmayacak sadece bazı tartışmalı konularda görüşüne başvuru- lan, bazı temel sorunlarda içtihat belirleyen bir Mahkeme halini alacaktır.

Fakat halihazırda AİHM'ye gelen onca başvurudan da anlaşıldığı gibi taraf devletler insan haklarını koruma konusunda henüz tam anlamıyla yeterli görünmemektedir. Dolayısıyla birey halen, sadece taraf devletin korumasına değil, AİHM'nin de korumasına ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple kanaatimizce, AİHM'nin sadece ilke kararlar veren bir Mahkeme haline gelmesi için henüz önünde uzun bir yol olduğu kanaatindeyiz. Bunun için de tüm bu reform sürecinde, kazanımları olumlu karşılamanın yanında, bireyin göz ardı edilmemesi, iş yükünü azaltmak uğruna insan haklarını koruma amacının özünden taviz verilmemesi gerektiği düşüncesindeyiz.

Kaynakça

- Ali Rıza, Çoban. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Koruma Mekanizmasında Reform: 14. Protokol Mahkemenin İş Yükü Derdine Deva Olur Mu?” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54, Sayı 2 (2005).
- Altıparmak, Kerem. “The European System for the Protection of Human Rights in Crisis: The End of the Road?” *Journal of European Criminal Law* 3, Sayı 4 (Eylül 2009).
- Arslan, Cengizhan. “AİHM Çalışma Sisteminde Yapılan Bir Reform: Derhal ve Baştileştirilmiş İletişim Prosedürü.” *İnsan Hakları Dergisi*, Sayı 12 (Ekim 2023).
- Avdulaj, Desart, Indrit Shtupi, ve Aldo Shkëmbi. “Protocol No. 14 Innovations for the Operation of the European Court of Human Rights”. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 10 Mart 2016.
- Aybay, Rona. “AİHM’in İş Yükünün Azaltılması İçin Bir Öneri: ‘Zorunlu Uzlaştırma’”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 67 (2006).
- Bayraktar, Fethullah. “Rusya’nın Avrupa Konseyi Üyelüğünden Çıkarılması ya da ‘Militan İnsan Hakları’ Üzerine Bir Değerlendirme”. *Adalet Dergisi*, Sayı 68 (2022).
- Buyse, Antoine. “Invoking Subsidiarity to Weaken ECHR Protection in the UK”, Haziran 2022. <https://www.echrblog.com/2022/06/invoking-subsidiarity-to-weaken-echr.html>.
- Cengiz, Serkan. *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası*. 1.Bası Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023.
- Cram, Ian. “Protocol 15 and Articles 10 and 11 ECHR—the Partial Triumph of Political Incumbency Post-Brighton?” *International and Comparative Law Quarterly* 67, Sayı 3 (Temmuz 2018).
- Dalkılıç, Evrim Elvin. “İlk İstisnai Görüşünün Ardından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ‘Yeni’ Yetkisinin Kısa İncelemesi”. *Anayasa Yargısı Dergisi* 36, Sayı 2 (2019).
- ECHR-Analysis of Statistics 2022, Ocak 2023. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_analysis_2022_eng.
- Explanatory Report-Protocol No. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Protocol_15_explanatory_report.
- Explanatory Report-Protocol No. 16 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/protocol_16_explanatory_report_eng.
- Faruk, Bilir. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yapısı Ve 14 Nolu Protokol”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 55, Sayı 1 (2006).
- Gemalmaz, Burak. “AİHM Yargısında Yeni Dönem: Protokol No. 14’le Getirilen Yeni Kabul Edilebilirlik Ölçütünün Uygulanmasına Eleştirel Bakış”. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 31, Sayı 1 (2011).

- Glas, Lize R. "From Interlaken to Copenhagen: What Has Become of the Proposals Aiming to Reform the Functioning of the European Court of Human Rights?" *Human Rights Law Review* 20, Sayı 1 (2020).
- High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights: Brighton Declaration, Eylül 2012. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2012_brighton_finaldeclaration_eng.
- High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights Interlaken Declaration, Şubat 2010. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2010_interlaken_finaldeclaration_eng.
- High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights-İzmir Declaration, Nisan 2011. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2011_izmir_finaldeclaration_eng.
- High-Level Conference on the 'Implementation of the European Convention on Human Rights, Our Shared Responsibility'-Brussels Declaration, Mart 2015.
- Keller, H., A. Fischer, ve D. Kuhne. "Debating the Future of the European Court of Human Rights after the Interlaken Conference: Two Innovative Proposals". *European Journal of International Law* 21, Sayı 4 (01 Kasım 2010).
- Kolçak, Hakan, ve Ünal Gençtürk. "DANIŞMA GÖRÜŞÜ BAŞVURUSU: İHAŞ'A EK 16 NOLU PROTOKOL ÜZERİNE KAPSAMLI BİR DEĞERLENDİRME". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 30, Sayı 3 (2022).
- Memorandum of the President of the Court with a view to Preparing the Interlaken Conference, 03 Temmuz 2009. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Speech_20090703_Costa_Interlaken_ENG.
- Mowbray, Alastair. "The Interlaken Declaration—The Beginning of a New Era for the European Court of Human Rights?" *Human Rights Law Review* 10, Sayı 3 (2010).
- Paprocka, Ada, ve Michał Ziółkowski. "Advisory Opinions under Protocol No. 16 to the European Convention on Human Rights". *European Constitutional Law Review* 11, Sayı 2 (Eylül 2015).
- Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, restructuring the control machinery established thereby, 1994. <https://rm.coe.int/168007cda9>.
- Protocol No. 14 To The Convention For The Protection of Human Right and Fundamental Freedoms, Amending The Control System of The Convention, 2004. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/library_collection_p14_ets194e_eng.
- Protocol No. 15 amending the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 2013. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/protocol_15_eng.
- Protocol No. 16 to the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 2013. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/protocol_16_eng.

- Reforming the European Court of Human Rights: Interlaken, Izmir, Brighton and Beyond- A compilation of instruments and texts relating to the ongoing reform of ECHR. Directorate General Human Rights and Rule of Law Council of Europe, 2014. <https://rm.coe.int/reforming-the-european-convention-on-human-rights-interlaken-izmir-bri/1680695a9d>.
- Report of Committee on Legal Affairs and Human Rights-The Future of the European Court of Human Rights and the Brighton Declaration. Committee on Legal Affairs and Human Rights, 03 Aralık 2012. http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2012/ajdoc42_2012.pdf.
- Sezer, Abdullah. "İhas'a Ek 15 Ve 16 No.lu Protokollere İlişkin Genel Gözlemler". *Anayasa Hukuku Dergisi* 4, Sayı 8 (2015).
- Spano, Robert. "The Future of the European Court of Human Rights—Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law". *Human Rights Law Review* 18, Sayı 3 (2018).
- The Council of Europe. "Our Member States". <https://www.coe.int/en/web/about-us/our-member-states>.
- The High-Level Conference-Copenhagen Declaration, Nisan 2018. <https://rm.coe.int/copenhagen-declaration/16807b915c>.
- Ulfstein, Geir. "Copenhagen – Much Ado about Little?" *EJIL: Talk!* (blog), 14 Nisan 2018. <https://www.ejiltalk.org/copenhagen-much-ado-about-little/>.

